CÎND A APĂRUT PRIMA EDIȚIE ROMÂNEASCĂ A *ALEXANDRIEI* ?

DE

G. ISTRATE

Limba noastră scrisă, care nu ne-a păstrat texte mai vechi de secolul al XVI-lea, avea, la început, caracter pronunțat religios. În orice caz, atît traducerile rotacizante, localizate în nordul Transilvaniei și în Maramureș, cît și tipăriturile coresiene, plasate în sudul Transilvaniei, ca și *Palia* de la Orăștie, fac parte din această categorie. Ele sînt, în același timp, texte modelate după o limbă străină, ceea ce înseamnă că se resimt de topica și sintaxa acesteia. B. P. Hasdeu și, după el, Al. Rosetti le-au numit, cu bună dreptate, texte de limbă scrisă, spre deosebire de scrisorile particulare, actele private etc. care ar reprezenta limba vorbită. Cele mai importante texte de limbă vorbită, din secolul al XVI-lea, au fost publicate de B. P. Hasdeu în primul volum din *Cuvinte din bătrîni* (1878), al cărui subtitlu *(Limba română vorbită între 1550—1600)* subliniază caracterul lor deosebitor față de traducerile rotacizante sau de tipăriturile coresiene.

Caracterul preponderent religios al primelor traduceri românești, aservirea lor unui model străin, ca și teama de a nu călca dogmele bisericii, în transpunere, au făcut ca limba scrisă din secolul al XVI-lea să conțină numeroase construcții improprii, au făcut ca fraza să ne pară, de cele mai multe ori, încătușată, siluită, străină. A fost nevoie ca traducătorii și, în general, cărturarii din perioada începuturilor să-și lărgească orizontul tematic pentru ca, în felul acesta, să fie eliberată și limba din încorsetarea cu totul improprie în care se afla. Lucrul acesta a început să se întrevadă încă din prima jumătate a secolului al XVII-lea, cînd, pe lîngă preocupările de natură religioasă, mai semnalăm pe cele juridice, pe cele istorice (cronicărești) și, înainte de toate, pe cele legate de literatura cărților populare.

Nu se poate spune că traducerile juridice, cărțile populare sau cronicile se deosebesc fundamental, sub aspectul limbii, de traducerile cu caracter religios. Elementele deosebitoare sînt, în orice caz, mai puțin numeroase și mai puțin importante decît punctele comune. Am putea chiar afirma că, la nivelul secolului al XVII-lea, avem cîteva scrieri religioase *(Cazania* lui Varlaam, *Noul Testament* de la Bălgrad, traducerile lui Dosoftei, *Biblia de la București* etc.) cu nimic inferioare textelor istorice ori celor populare. Se observă cum, de la ultima carte cu conținut religios din secolul al XVI-lea *(Palia* de la Orăștie, 1582), pînă la *Cazania* lui Varlaam (Iași, 1643), a fost străbătut un drum mult mai lung decît cei 61 de ani pe care ni-i indică datele respective. Vreau să spun că progresul este mare chiar dacă ne rezumăm numai la preocupările de natură religioasă, care stau, așa cum am văzut, sub semnul dogmelor. S-a spus, cu bună dreptate, că traducătorul religios urmărea, în transpunerea sa, găsirea corespondentului necesar nu atît al conținutului, în general, cît al fiecărui cuvînt în parte. Din cauza aceasta, construcția frazei avea de suferit, de multe ori.

Cu totul altfel stau lucrurile în celelalte domenii de activitate. Literatura juridică se apropie, din multe puncte de vedere, de cea religioasă. Dar, împotriva acestui fapt, traducătorul respectiv nu era dominat de teama falsificării conținutului din moment ce el căuta, intenționat, să pună de acord textul grecesc pe care îl avea în față, și după care traducea, cu legea nescrisă a pămîntului. Cu atît mai

BDD-A1478 © 1976 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 01:56:30 UTC)

mult cronicarul, participant el însuși la desfășurarea evenimentelor, nu se simțea obligat să urmeze, fără abatere, izvoarele pe care le avea la îndemînă. Dealtfel, lucrul acesta nici nu era posibil. În izvoarele străine, pe care le avea la dispoziție, se făceau și afirmații mai puțin favorabile la adresa românilor ori a partidei pe care o reprezenta boierul cronicar și, atunci, vrînd-nevrînd, acesta trebuia să mai „citească" și „în inima lui", cum spune Ion Neculce, să ia atitudine și să interpreteze faptele în spiritul dorit de el. Toate acestea contribuiau la îndepărtarea de fraza din textul original, la o construcție personală, mai conformă cu spiritul limbii române decît cea pe care o cunoaștem din literatura religioasă de pînă atunci.

Independența aceasta este, încă, și mai mare în domeniul traducerilor cărților populare, unde posibilitatea de mișcare a traducătorului este aproape nelimitată. Operă de imaginație, literatura cărților populare nu se traduce nicăieri, ci pretutindeni se transformă, după o expresie a lui B. P. Hasdeu. Fiecare povestitor nou tinde să adapteze subiectul la împrejurările sale proprii de viață și, de la caz la caz, amplifică ori reduce anumite aspecte ale narațiunii. Iar în privința exprimării nu există nici o îngrădire. În volumul al II-lea din *Cuvinte din bătrîni*. București, 1879, B. P. Hasdeu afirma: „Literatura poporană cea scrisă, ca și cea nescrisă, călătorește din limbă în limbă; dar ele nicăieri nu se traduc, ci se transformă. Orice popor posedă o formă proprie a sa, primind ca al său numai ceea ce corespunde acelei forme specifice, care se modifică și ea din epocă în epocă, provocînd modificări corelative în tot ce este poporan" (p. XVIII—XIX). Ideea avea să fie reluată, pe larg, de Nicolae Cartojan, care, în volumul I din *Cărțile populare în literatura românească*, București, 1929, p. 210, ne dă și unele amănunte asupra sorții pe care a avut-o cea mai importantă carte de literatură populară, *Alexandria*: „Trecînd peste hotarele veacurilor și ale neamurilor traducătorii succesivi, dîndu-și seama că formele de viață socială ale prototipului nu vor fi înțelese în cercul cititorilor, cărora se adresează traducerea lor, prelucrează acele forme specifice, adaptîndu-le la condițiile etnografice și sociale ale mediului lui. Astfel în prelucrarea persană a romanului lui Alexandru cel Mare, Alexandru — Iskander — a devenit un adevărat erou național: este fiul lui Darie, Darab, și al fiicei lui Filip, iar la capătul războaielor sale, după victoria asupra lui Por, întreprinde un adevărat pelegrinagiu la Kaaba.

În redacțiunile medievale ale Occidentului, romanul a dobîndit un pronunțat colorit feudal. Alexandru e înconjurat de cei 12 pairi, de amiralul Babilonului și de o întreagă curte de vasali, șambelani, duci; — ba și un jongleur își face apariția în acest colț de lume medievală.

În redacțiunea noastră, Alexandru împărat poartă pe cap, ca și domnii noștri, gugiuman cu stemă de aur și pene albe de struțocamil, se îmbracă în caftan de aur, este înconjurat de voievozi, vornici, vistieri și căpitani și nu-i lipsește, firește, nici vraciul".

Cartea populară cea mai cunoscută este *Alexandria*. Multă vreme s-a crezut că primele traduceri românești ale ei ar data de la începutul secolului al XVIII-lea. Dar, acum mai bine de 90 de ani, a fost publicat un nou manuscris, descoperit în Transilvania, lîngă Blaj. Dintr-o însemnare ce ne-a fost transmisă, rezultă că acest manuscris datează de la anul 1620. Putem, așadar, vorbi de o perioadă de peste trei secole și jumătate de contact cu această literatură care, multă vreme, a constituit aproape singura delectare a bătrînilor noștri. Manuscrisul respectiv este numai o copie după un original mai vechi (probabil din secolul al XVI-lea), care s-a pierdut.

Traducerea a fost efectuată, după toate probabilitățile, în sud-vestul Transilvaniei, în părțile Hunedoarei, după un original sîrbesc, și nu poate fi localizată în Moldova, cum au crezut cîțiva specialiști din trecut, plecînd de la cea mai veche variantă slavă, cunoscută pe teritoriul țării noastre (1562). Dacă admitem acest lucru sîntem nevoiți să explicăm numeroasele particularități lingvistice prin intermediul copiștilor, să admitem, adică, o modificare, substanțială, a textului original, moldovenesc, prin copiștii al căror grai era unul de nuanță ardelenească. Teoretic, nu este imposibil ca lucrurile să se fi petrecut așa. Mi se pare, însă, că fenomenele ardelenești sînt prea importante și prea numeroase, ca să le putem explica numai așa. Putem, oare, admite ca, într-o vreme în care textele moldo-

BDD-A1478 © 1976 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 01:56:30 UTC)

venești se caracterizau printr-o accentuată palatalizare a lui *f*, cum se vede din scrierile lui Varlaam, ale lui Dosoftei, din Letopisețul lui Miron Costin și din Istoria lui Herodot, să nu se fi strecurat nici măcar un singur exemplu într-o presupusă copie ardelenească ? Știm, pe de altă parte, că letopisețele moldovenești ni s-au păstrat, mai ales, prin intermediul unor copii muntenești, din care n-a fost înlăturată palatalizarea. Sînt, după cum se vede, întrebări cărora nu li s-a dat un răspuns și foarte probabil că acest răspuns nu se va putea da înainte de apariția, într-o ediție absolut științifică, a copiei de la 1620 a Alexandriei. Pînă atunci, sîntem înclinați să vedem, în această traducere, mai degrabă un produs ardelenesc decît unul moldovenesc.

De manuscrisul de la 1620 ne vorbește, mai întîi, I. Bianu, în „Columna lui Traian", 1883, p. 327, care, pe lîngă unele informații utile, emite și cîteva ipoteze puțin probabile. Dar iată, mai întîi, citatul :

„Este foarte probabil că românii au cunoscut Alexandria mai întîi în slavonește, de unde apoi s-a tradus în românește. S-a conservat pînă astăzi în manuscris o redacțiune slavonă, scrisă în Moldova la 1562 sub Alexandru Vodă Lăpușneanu. Nu putem ști epoca cînd s-a făcut prima traducere română a Alexandriei, din cauză că manuscrisele unor scrieri atît de căutate și de poporane se stricau totdeauna foarte iute prin întrebuințare prea deasă.

Pînă acum cea mai veche știre sigură ce aveam despre istoria Alexandriei la noi erau cîteva vorbe din cronica lui Miron Costin, care vorbește despre Alexandria *plină de basme și scornituri*. Del Chiaro apoi ne spune că pe la începutul secolului al XVIII-lea era o Alexandrie românească tipărită, de care scriitorul italian se mira pentru mulțimea fabulelor ce cuprindea.

Cel mai vechi text român al Alexandriei care s-a cunoscut pînă acuma este un manuscris din anul 1714, care se afla în posesiunea d-lui Hasdeu. Așadară manuscrisul d-lui Neagoe ne procură o redacțiune română a Alexandriei mai veche cu cel puțin nouăzeci de ani ca toate cele ce le aveam pînă acuma".

Faptul că traducerea de la 1620 conține o serie de termeni ca *boier, voievod, vornic, paharnic, jupînească, haraci* etc., care, după specialiștii la care ne-am referit mai sus, n-ar fi existat în Transilvania, nu poate constitui un argument împotriva localizării textului peste Carpați, cum a susținut, printre alții, Giorge Pascu, în *Istoria literaturii române din secolul XVII*, Iași, 1922, p. 35 :

„Examenul noțiunilor culturale și al limbii ne arată că textul popii Ion este o copie de pe un model scris în Moldova. Se vorbește de *voievozi* și *boieri, vornic, comis mare, paharnic, ólăcari, aprozi, călărași, pedestrași, căpitan, zugravi, jupînească, haraci, caic, galie, tepsie, clondir, sampon* [1], *'cîne', buzdugan, hangeriu, caftan, zgardă, pil* (pl. *pilure*) 'elefant', *tabără, gugiuman de samur, iacătă*".

Ideea apare, pentru moment, cel puțin, și la Vasile Bogrea care, însă, în partea a doua a citatului de mai jos, o anulează, și ne dă de înțeles că traducerea s-a putut face din sîrbește. Ca și Giorge Pascu, el pleacă, în această presupunere, de la o afirmație mai veche a lui Nicolae Iorga :

„Localizarea traducerii : părerea d-lui C[artojan] se lovește (și, după judecata noastră, se sfarmă) de constatarea d-lui N. Iorga, că noțiunile culturale și turcismele, de care e plină „Alexandria" românească, arată nu spre Ardeal, ci spre țările românești libere, și în special spre Moldova. Trebuie să spun totuși că fonetisme ca *Policarpuș* (p. 53), *Meleuș* (=Menelaus, p. 55), *Levcaduș, Vreonuș* (p. 70), *Scamandruș* (p. 74), *Potolomei* (p. 64), *podogorii* (p. 76) trimit mai curînd peste munți. *Poate că Banatul ar fi cel mai indicat ca loc de origine al primului traducător din sîrbește)*" (V. Bogrea, „Dacoromania", I, 1920—1921, p. 456).

Nicolae Cartojan, în volumul citat din *Cărțile populare în literatura românească*, p. 216, crede că originalul românesc al Alexandriei provine din nordul Transilvaniei, dar nu are argumente suficiente ca să poată susține dacă traducerea a fost efectuată acolo ori, mai degrabă, au dreptate cei care, ca N. Iorga, Giorge Pascu etc., pun efectuarea acestei traduceri în legătură cu prezența, pe pămîntul țării noastre, a celui mai vechi manuscris în limba slavă și, prin urmare acest loc ar fi Moldova :

„Prototipul traducerii românești s-a pierdut ; se păstrează însă o sumedenie

[1] Evidentă greșeală de tipar, pentru *sampson !*

BDD-A1478 © 1976 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 01:56:30 UTC)

de copii manuscripte, dintre care cea mai veche se află cuprinsă în Codicele Neagoeanus (ms. nr. 3821 din Bibl. Academiei Române) și a fost făcută pe la 1620, de popa Ion Românul, în satul Sîmpietru, din comitatul Hunedoarei (Ardeal). *Prototipul venea din ținuturile de nord ale Ardealului;* nu putem însă preciza dacă el a fost tradus, după cum crede d-l Iorga, în Moldova".

Nicolae Iorga a susținut punctul de vedere respectiv atît în *Istoria literaturii românești*, I, p. 168, cît și în *Faze sufletești și cărți reprezentative la români* („An. Acad. Rom.", t. XXXVII, s. II, mem. secț. istorice), iar Giorge Pascu în revista „Archivum Romanicum", 1926, p. 444 și urm.

Împotriva originii moldovenești a traducerii pledează constatarea lui Szabó T. Attila, care, vorbind despre elementele lexicale, de origine românească, în limba maghiară, în perioada de pînă la sfîrșitul secolului al XVI-lea (vezi „Studia Universitatis Babeș-Bolyai", series philologia, fasciculus 2, 1962, p. 27), ajunge la concluzia că ele „formează două categorii destul de distincte". Dintre acestea, ne interesează, în discuția pe care o facem aici, numai una care este alcătuită din „termeni referitori la viața și organizarea curții domnești, termeni legați de administrație, de înaltele demnități bisericești". Iată cîțiva dintre ei: *armaș, boier, călugăr, curtean, logofăt, patriarh, postelnic, stolnic, vistiernic, vornic*. Dintr-un compus ca *főpoharnic* se vede că era cunoscut, în limba maghiară, și *paharnic*.

Prezența unor asemenea cuvinte, în limba maghiară, în vremea în care se traduce în românește „Alexandria", ne face să conchidem, cu toată siguranța, că ideea lui Giorge Pascu, întemeiată pe existența unor cuvinte care denumesc noțiuni „culturale", nu poate fi împărtășită. Cuvintele respective erau cunoscute și de românii din Transilvania, care le-au transmis, după cum se vede, și limbii maghiare. Aceasta înseamnă că Alexandria a putut fi tradusă și peste munți, nu numai în Moldova, cum au susținut Nicolae Iorga, Giorge Pascu și, într-o oarecare măsură, și Vasile Bogrea.

Din citatul lui Bogrea rezultă că anumite nume proprii ca *Meleuș* (=Menelaus), *Policarpuș, Levcaduș, Scamandruș, Vreonuș* nu pot fi concepute, sub forma aceasta (cu *-ș-*!), decît într-un mediu în care românii au trăit în contact cu ungurii. Tot în sensul unei influențe ungurești vorbesc grafiile *Potolomei* sau *podogorii* (pl.), în loc de *Ptolomeu, podgorii*.

La aceste argumente se mai pot adăuga altele, de natură tot lingvistică, invocate și de N. Cartojan în sprijinul tezei sale de localizare a textului în părțile Hunedoarei. Pe lîngă unele fapte de limbă general ardelenești, cum ar fi redarea diftongului *oa* prin *o (aprope, comoră, fome* etc.), cel mai vechi text românesc al Alexandriei se caracterizează prin fonetisme ca *amărit, reu, tinăr* (în loc de *amărît, rău, tînăr*) ori *pustinie, ne mîngîni, piscoane,* (în loc de *pustie, ne mîngîi, piscoaie* = fluier), care caracterizează numai vorbirea de pe o arie restrînsă, corespunzătoare, aproximativ, județului Hunedoara și părților imediat vecine din Banat. Iar unele cuvinte, rare, duc, în mod sigur, spre Banat și spre o influență sîrbească, așa cum rezultă din următoarea argumentare a lui Cartojan, inspirată, de fapt, de Vasile Bogrea:

„Originalul sîrbesc a lăsat urme adînci asupra traducerii românești, urme care se resfrîng prin toate copiile manuscripte, pînă în tipăriturile din vremea noastră. Astfel, numele proprii din toate manuscriptele și tipăriturile românești poartă pînă astăzi pecetea arhetipului sîrbesc, deosebindu-se cu totul de prototipul bizantin. Cu deosebire, se străvede originalul sîrb în numele proprii, cari în originea lor sînt alcătuite din nume comune, precum: *Nagomudrii*, numele Brahmanilor gymnosofiști, pe care-i întîlnește Alexandru într-o insulă din preajma raiului. Acest nume este alcătuit din sîrbescul *nagъ* = gol și *mudrъ* = înțelept, după modelul prototipului bizantin γυμνοσοφισται (din γυμνὸς = gol și σοφιστὴς = înțelept). Traducătorul sîrb a descompus numele bizantin în elementele sale componente, redîndu-le pe fiecare în parte, prin corespondentul slav și a alcătuit astfel numele propriu: *Nagomudrii*. Traducătorul român a păstrat întocmai forma sîrbească: *Nagomudrii*. La fel este și numele *Psoglavii*, pe care-l poartă monștrii întîlniți de Alexandru în pustiuri, din *pьsъ* = cîine și *glava* = cap, formațiune corespunzătoare grecescului κυνοκέφαλοι din κυνος = cîine și κεφαλή = cap. Traducătorul român deși avea la îndemînă în limba epocii sale cuvîntul

BDD-A1478 © 1976 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 01:56:30 UTC)

căpcîne, din legendele populare, totuși în cartea a III-a, la episodul limbilor păgîne, a păstrat cuvîntul în forma sîrbească : *Psoglavii*“ [2].

O problemă care își așteaptă rezolvarea este aceea legată de prima ediție a Alexandriei. O informație a secretarului de limbi occidentale a lui Const. Brîncoveanu, Anton Maria del Chiaro, autor al lucrării *Istoria delle moderne rivoluzioni della Valachia* (Veneția, 1718), a fost acceptată, fără rezervă, de mai mulți dintre specialiștii noștri.

Giorge Pascu a susținut, foarte probabil după Iorga și Cartojan, că *Alexandria* ar fi fost tipărită încă la 1713 : „Prima redacție tipărită este din 1713 și este menționată de Del Chiaro, *Istoria delle moderne rivoluzioni della Valachia*, Veneția, 1718. Din această ediție nu posedăm nici un exemplar [3].

La Cartojan ideea apare încă în *Alexandria în literatura românească*, București, 1910, p. 79, și va fi reformulată în *Istoria literaturii române*, I, 1940, p. 78 : „Această traducere (de la 1620), făcută, după toate probabilitățile, în veacul al XVI-lea, s-a răspîndit în numeroase copii, *iar pe vremea lui Brîncoveanu, ajunsese atît de mult căutată încît a fost singura carte profană care a fost pusă sub tipar, cu cheltuiala unui negustător Apostol Manu. Deși nu s-a găsit pînă acum nici un exemplar din această tipăritură brîncovenească, totuși existența ei este în afară de orice îndoială, fiindcă este atestată de secretarul de limbi occidentale al lui Brîncoveanu, Anton Maria del Chiaro.* Acesta, în opera sa *Istoria delle moderne rivoluzioni della Valachia*, apărută la Veneția în 1718, pomenește la anul 1713, printre tipăriturile românești, o Alexandrie“.

Ideea apare și la N. Iorga : „Pînă și despretuita Alexandrie a celor simpli și necărturari se învrednici de cinstea tiparului domnesc la 1713 [4].

De la aceștia a trecut, mai tîrziu, la unii cercetători mai puțin cunoscuți, cum ar fi V. Ghiacioiu : „Cel mai vechi manuscris românesc cunoscut este din 1620 *(Codex Neagoianus,* scris de Popa Ion din Sîn-Pietru) și cea mai veche tipăritură a fost făcută la Tîrgoviște, în 1713“ [5].

Ideea este preluată și de Al. Rosetti-B. Cazacu, în *Istoria limbii române literare*, I, 1961, p. 190 : „Cărțile populare au circulat în toate regiunile locuite de români, mai ales în manuscris. S-au păstrat pînă în zilele noastre numeroase asemenea copii manuscrise. Numai tîrziu de tot ele au început să se tipărească, și tot datorită unor oameni ai bisericii, în tipografii bisericești sau mănăstirești. Astfel, în 1639, apar la Govora, împreună cu *Paraclisul precistei*, un *Gromovnic* și un *Trepetnic*. *Gromovnicul* a mai fost editat apoi în 1795 și 1817, la București. *Floarea darurilor* se tipărește în 1700 (Snagov), 1807 (Brașov), 1808 (Brașov), 1814 (Sibiu). *Alexandria se publică întîia dată în 1713* (în Țara Românească), apoi în 1794 (Sibiu), 1796 (Movilău), 1809 (fără menționarea locului), 1810 (Sibiu), 1824 (fără menționarea locului)“.

Nu putem spune dacă Iorga și Cartojan au ajuns în mod independent la concluzia preluată, apoi, de aproape toți specialiștii de mai tîrziu, ori sînt și ei tributari lui Moses Gaster care, în *Literatura populară*, 1883, p. 13—14, spune : „De alte citațiuni putem să ne lipsim acuma, căci de la începutul secolului XVIII avem date pozitive de tipărirea Alexandriei. Del Chiaro o spune clar, iar d-nu Hasdeu posedă un manuscript al Alexandriei din 1704, care a fost odată posesiunea episcopului Dionisie de la Buzău. Sulzer pomenește asemenea Alexandria noastră, tipărită înainte de 1782, desigur este aceeași cunoscută și lui Del Chiaro“.

Nu ne putem opri, însă, nici la Gaster, fiindcă afirmația a fost făcută, la 1879, de B. P. Hasdeu, în *Cuvinte din bătrîni*, II, p. XXXV—XXXVI : „Între cărțile tipărite, pe cari le-a găsit italianul Del Chiaro în România, pe la începutul secolului trecut, figurează și o edițiune a Alexandriei ... Nu numai acea edițiune, dar nici una pînă la cea scoasă în Sibiu, la 1794,... nu se mai poate găsi

[2] N. Cartojan, *Cărțile populare în literatura românească*, I, 1929, p. 216—217.

[3] *Istoria literaturii române din secolul XVII*, Iași, „Viața românească‘, 1922, p. 36.

[4] *Istoria literaturii românești*, II. De la 1688 la 1700. Ediția a II-a, București, 1928, p. 86.

[5] Costache Negruzzi, *Păcatele tinerețelor*. Ediție comentată de V. Ghiacioiu, Craiova, 1937, p. 449.

BDD-A1478 © 1976 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 01:56:30 UTC)

nicăieri, necunoscîndu-li-se nici măcar anul publicațiunii, toate fiind de mult exterminate prin deasă întrebuințare".

În acelaşi an cu Gaster, Ion Bianu este înclinat să-i acorde şi el credit secretarului de limbi occidentale al lui Const. Brîncoveanu: „Del Chiaro... ne spune că pe la începutul secolului al XVIII-lea era o Alexandrie românească tipărită, de care scriitorul italian se mira, pentru mulțimea fabulelor ce cuprindea" („Columna lui Traian", 1883, p. 327).

Cred că toți acești specialiști n-au făcut decît să preia o afirmație a lui Timotei Cipariu, care, în *Crestomație sau analecte literare*, Blaj, 1858, p. XXVIII, spunea:

„Del Chiaro, la locul citat, p. 44, o număra între cărțile tipărite în tipografia mitropoliei din București, zicînd: *Alexandriè*, o sia Storia di Alessandro il Macedone, stampata in Lingua Valaca; ma detta Storia è veramente curiosa per le molte favole che in essa vedonsi frammischiate. Ediținea primă nu o am văzut, poate că nece se mai află, însă urmele de limbă a ediținii primitive rămaseră şi pînă în ediținile mai nouă".

Del Chiaro afirmă că a văzut un exemplar tipărit în 1713, din Alexandria. Dar faptul n-a mai fost confirmat de nici un alt contemporan şi, pînă astăzi, nu cunoaştem un asemenea exemplar. Este, oare, posibil să ni se fi păstrat cărți mult mai vechi, cum sînt traducerile coresiene, spre exemplu, şi să fi dispărut, fără urmă, toate exemplarele din prima ediție a Alexandriei? Dar ni s-au păstrat mai multe manuscrise, din această carte, unele anterioare anului 1713. Manuscrisele sînt, în general, într-un număr redus de exemplare, de multe ori unul singur, pe cînd vreme cărțile tipărite, chiar în trecut, au şi au avut măcar un tiraj de cîteva sute. Dacă Del Chiaro, şi cei care pleacă de la el, au dreptate, ar fi de aşteptat să mai semnalăm situații asemănătoare şi în legătură cu alte cărți din epocă. Dar, după cîte ştim, asemenea analogii nu prea există. Cît temei se poate pune pe afirmația că Alexandria fiind foarte citită, a fost, prin însuşi acest fapt, mai expusă decît alte traduceri vechi? Să nu ne amăgim şi să convenim că, într-o epocă îndepărtată, cărțile cele mai citite erau cele religioase şi, cu toate acestea, ni s-au păstrat din fiecare două-trei exemplare. Personal, cred că secretarul lui Brîncoveanu, care nu era român şi nu cunoştea alfabetul chirilic, a confundat un manuscris cu o tipăritură. Cine este cîtuşi de puțin familiarizat cu textele noastre vechi ştie că, de multe ori, trebuie să te uiți foarte atent ca să distingi o tipăritură de un anumit manuscris. Nu peste tot, în trecut, existau litere speciale, de mînă, deosebite de cele de tipar. De multe ori copistul tindea spre o realizare identică cu textul tipărit. În concluzie, deci, consider că n-a existat o ediție a Alexandriei, tipărită la 1713, la Tîrgoviște[6], că prima tipăritură românească a acestei cărți e cea de la Sibiu (1794), urmată, la numai doi ani, de cea din Movilău. După 1800, aceste ediții devin din ce în ce mai numeroase şi, adesea, nici nu li se mai indică locul de apariție.

Împotriva părerii că ar fi apărut o ediție a Alexandriei, la începutul secolului al XVIII-lea se mai pot aduce şi alte argumente. Avem, mai întîi, tot dreptul să ne întrebăm cine şi-ar fi putut lua răspunderea tipăririi acestei cărți? Biserica nu era cîtuşi de puțin interesată să o facă iar boierimea nu o accepta (vezi imediat mai departe!). A fost nevoie să se schimbe optica respectivă şi cititorii să prindă gust pentru asemenea literatură. Nu pare de necontestat nici afirmația că, din cauza „desei întrebuințări" n-a putut ajunge, pînă la noi, nici un singur exemplar din pretinsa ediție de la 1713. În fine, între această dată şi 1794, anul apariției ediției de la Sibiu, este o distanță din cale-afară de lungă care nu justifică interesul cititorilor de atunci pentru această carte. Să nu uităm că la numai doi ani, după ediția din 1794, apare alta, la 1796, la Movilău, iar după 1800 cartea este retipărită mereu.

Este cazul să mai subliniem, aici, faptul că Miron Costin şi, după el, stolnicul Constantin Cantacuzino, n-au apreciat romanul lui Alexandru, pe care îl considerau ca fiind „plin de basne şi de scornituri", „o mare grămadă de min-

[6] Ce argumente se pot invoca pentru această localitate, indicată de V. Ghiacioiu, cînd nu cunoaştem nici un exemplar?

BDD-A1478 © 1976 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 01:56:30 UTC)

ciuni". În plus, stolnicul credea că Alexandria a circulat cu deosebire în Moldova, fiindcă o găsise citată în cronica lui Miron Costin, și lucrul acesta avea să se reflecte, așa cum am văzut, într-o anumită formă în conștiința acelor specialiști care au pledat pentru originea moldovenească a traducerii.

Aprecierile lui Miron Costin, asupra *Alexandriei,* ne dovedesc că marele cronicar nu gusta, ca cei mai mulți dintre contemporanii săi, literatura cărților populare. Fixat pe poziția istoricului, nu a unui autor de literatură beletristică, pe el îl impresionează neplăcut modul în care subiectul romanului s-a îndepărtat de la realitatea istorică: „Scrie Pliutarhu, vestitu istoricu, la *Viața lui Alexandru Machidon,* care au scris *Alexandria* cea adevărată, nu basne, cum scrie o *Alexandrie* den grecie ori dintr-altă limbă scoasă pre limba țării noastre, plină de basne și scornituri" [7]. „Dachii aceștiia cu multe veacuri mai înainte de Hristos au așezat locurile acéstea. Pomenește de dînșii Cvint Curțius, istoricul, de faptile lui Alexandru Machidon (însă nu acea Alexandrie mincinoasă, care este pre limba noastră, plină de basne)" [8].

Aceeași poziție se observă și la Constantin Cantacuzino, stolnicul: „n-ar fi alt, socotesc, fără cît o gîndire și o aflare de o mare grămadă de minciuni, precum vedem în acea *Alexandrie* ce-i zic, cine-o va fi făcut, nu știu, și într-alte cărțulii ce se văd pe la unii și pe la alții aice în țară și mai multe în Moldova; în cari nu să cuprind altele, fără minciuni și basne, dupre cari umblă norodul acesta rătăcindu-se și cred cele ce niciodată de crezut nu-s, că nici au fost acelea vreodată, nici pot fi" [9].

Părerile stolnicului, asupra Alexandriei, par a fi luate din scrierile lui Miron Costin, întocmai ca cele referitoare la limba moldovenilor sau cele în legătură cu originea acestora. Citată fiind, Alexandria, de Miron Costin, stolnicului i se pare că era mai răspîndită în Moldova decît în Muntenia.

Afirmația lui Pascu în legătură cu originea moldovenească a primei traduceri românești nu poate fi dovedită. Dimpotrivă, avînd în vedere anume particularități lingvistice, ca și faptul că așa numitele noțiuni culturale puteau să-și găsească corespondenți și prin intermediul limbii sîrbești, pare mai probabilă originea ei ardelenească. Dealtfel, Bogrea însuși, părînd să-i dea dreptate lui Iorga, în această privință, împotriva lui Cartojan, înclină, pînă la urmă, spre părerea că „Banatul ar fi cel mai indicat ca loc de origine al primului traducător" (*Dacoromania* I, 1920—1921, p. 456).

Pascu acordă prea mare crezare spuselor lui Constantin Cantacuzino referitoare la răspîndirea Alexandriei în Moldova. Din mărturiile lui Miron Costin rezultă, doar, că „romanul" acesta era cunoscut în Moldova secolului al XVII-lea. Nu trebuie să uităm, totuși, că primul manuscris românesc al cărții a fost descoperit în Transilvania și că unii specialiști, ca N. Cartojan, presupun că și prototipul Alexandriei era tot de proveniență ardelenească, de data aceasta din nord. Admițînd acest lucru, pe care autorul nu l-a dovedit în nici un fel, nu se mai poate vorbi, cu prea mult temei, de o filieră sîrbă, prin Banat.

Giorge Pascu nu are dreptate nici cînd afirmă, după I. Bianu, pe care însă nu-l citează, că limba nu ne ajută la localizarea traducerii. Cartojan a adus contribuții importante, aici. Mai pot fi aduse și altele. Pascu n-a observat că unele cuvinte neardelenești sînt „traduse" cu ajutorul elementelor locale, proprii, de multe ori, nu atît vorbirii generale, din Transilvania, cît celei de pe un teritoriu restrîns care se confundă cu județul Hunedoara de astăzi.

Miron Costin și stolnicul, autori de istorii „adevărate", au fost impresionați neplăcut de modul în care traducătorul anonim al Alexandriei s-a îndepărtat de la izvoarele reale și, în consecință, n-au apreciat valoarea literară și educativă a acestei cărți. La mai bine de 350 de ani de la efectuarea celei dintîi traduceri românești cunoscute, noi facem deosebirea necesară și nu uităm că „basnele" și „minciunile" respective au făcut deliciul părinților și bunicilor noștri și au contribuit, în mod efectiv, la formarea limbii române literare.

---

[7] Miron Costin, *Opere,* 1958, p. 89.
[8] *Ibidem,* p. 254.
[9] *Istoria Țării Românești,* (ed. Cartojan-Simonescu). Craiova, f. a., p. 7.

BDD-A1478 © 1976 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 01:56:30 UTC)